

NAGY IGNÁC

Identitások metszetében

Vázlat a lengyelországi tatár költészetről

Néhány szó a lengyelországi tatárokról

A lengyelországi tatárok a karaimok mellett Lengyelország legkevesebb lelket számláló kisebbsége. Vytutas nagyfejedelem meghívására, a XV. századtól kezdve telepedtek meg a mai Lengyelország és Litvánia területén. A betelepülő tatárok az eredeti hazájukban – az Arany Hordában – dúló polgárháború elől menekültek el. Új hazájuk engedélyezte számukra muszlim vallásuk és tatár hagyományaik megtartását, ugyanakkor elvárta tőlük, hogy részt vegyenek a lengyel határ védelmében. A tatárok hálából évszázadokig védelmezték Lengyelországot, a mindenkori lengyel uralkodót pedig „Fehér Kán”-nak hívták.

A betelepülésük utáni első évszázad során elvesztették nyelvüket, és a körülöttük élő belarusz, lengyel vagy litván lakosság nyelvét vették át. Irodalmi és kulturális presztízse azonban csak a lengyel nyelvnek volt a tatárok körében. Fejlett írásbeliségük külön tanulmányt érdemelne. Most csak egyetlen tényt említek: ők voltak az elsők, akik a Koránt lengyelre fordították (még hozzá rendkívül igényesen); ez volt a muszlimok szent könyvének harmadik fordítása a latin és az olasz után Európában. Az írásbeliségnek komoly szerepe volt (és van ma is) különleges identitásuk megőrzésében. Etnikai különállásuk legfőbb biztosítéka mindig is írásos kultúrájuk volt, amely magas szintű vallásos és világi irodalmat foglalt magában. Írásos emlékeiknek köszönhetően vallási rituálék, szokásaik évszázadokig megmaradtak.

Ma Lengyelország területén 2500–3000 tatár származású ember él,¹ szétszórtan az ország nagyvárosaiban, azonban szellemi központjaiknak az északkelet-lengyelországi Kruszyniani és Bohoniki településeket tartják, ahol egyedülálló négyszáz éves famecsetjeik is állnak. Napjainkban jeles irodalmárait és költőit, mint Stanisław Kryczyński, Selim Chazbijewicz vagy Musa Czachorowski, fontos feladatuknak tartják, hogy erősítsék e kicsiny nép öntudatát. Műveikben képesek színvonalasan kifejezni

és továbbéltetni azt az összetett identitást, amely a muszlim (tatár) és az európai (lengyel) hagyományrendszerekre egyaránt támaszkodik.

A két utóbbi költő munkássága felbecsülhetetlen jelentőségű, mivel a második világháború, illetve a kommunista diktatúra időszakában a lengyelországi tatárok kultúráját a perifériára szorították. Csak a lengyelországi rendszerváltozás után indultak újra lapjaik, amelyek a világháború előtt a közösség életében egyfajta igazodási pontot jelentettek. Selim Chazbijewicz és Musa Czachorowski vállalták a kultúraszervező munka oroszánrészét 1989 után, a Rocznik Tatarów Polskich folyóirat újbóli elindításával, illetve a Przegląd Tatarski szerkesztésével és kiadásával. Munkásságuknak tehát nem csak költészetükön keresztül van identitásmegőrző és -formáló szerepe.

A lengyelországi tatárok irodalmával kapcsolatos főbb kérdések

A lengyel irodalmi köztudatban kevésbé van jelen a lengyelországi tatárok költészete, holott például Musa Czachorowski – a kifejezetten tatár lapok mellett – olyan irodalmi folyóiratokba is publikál, mint az Odra, Poezja, Kultura, Odgłosy, Kultura Dolnośląska.² Ennek ellenére a kritika mindig ugyanazokkal a toposzokkal jellemzi a tatárok líráját: kicsi, ismeretlen, egzotikus, kuriózumszerű.

A tatár költészet kutatója, Grzegorz Czerwiński, a białystoki egyetem tanára hosszabb ideje elmélyülten foglalkozik a két tatár költő, sőt: az amatőr tatár lírikusok világával is. Czerwiński fontosnak tartotta, hogy már a kutatások elején megállapítsa: mit is jelent pontosan a tatár irodalom fogalma. Ő tette fel először a kérdést, hogy ez a fajta irodalom lengyel irodalomnak tekinthető-e, vagy lengyel nyelven írt tatár irodalomnak, vagy esetleg egy szigorú értelemben vett etnikai, tatár irodalomnak. Arra a következtetésre jutott, hogy lengyel irodalomról van szó, amelyet tatárok hoznak létre – hasonló például a lengyelországi zsidók irodalmához, tehát kisebbségi irodalom, amely egy lengyel és egy „idegen” gyökereű kultúra eszköztárából merít.³

1 NURZYŃSKA, Agata: *Piśmennictwo sposobem na zachowanie tożsamości przez Tatarów na ziemiach polskich*, Drohiczyński Przegląd Naukowy, 2015/7., 328.

2 DANECKI, Janusz: *Literature of the Polish Tatars = Muslims in Poland and Eastern Europe. Widening the European Discourse on Islam*, szerk.: GÓRAK-SOSNOWSKA, Katarzyna, Varsói Egyetem, 2011, 47–48.

3 CZERWIŃSKI, Grzegorz: *Selim Chazbijewicz jako poeta polsko-tatarski*, Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej, 104/2. (2013), 118.

A fenti megállapítás teljes mértékben igaz Selim Chazbijewicz és Musa Czachorowski költészetére, de létezik kettőjük munkásságán kívül még egy nagyon pezsgő tatár amatőr irodalmi élet is, amelyet nagyrészt a két kiváló költő esztétikája és világnézete teremkenyített meg, hozzájárulva a lengyelországi tatárság írásos kultúrájának további gazdagításához. A mai tatár költők próbálják tehát másolni a két „etalon” által használt versformákat, motívumokat, tematikát és lírai beszédmodot.⁴ Ezek alapján pedig fel lehet vázolni a lengyelországi tatárok költészetének néhány fontosabb jellemzőjét is.

A lengyelországi tatárok költészetének jellemzői

A lengyelországi tatárok költészetét sokféle kulturális kontextus határozza meg. Egyfelől erőteljesen kötődik a történelmi múlthoz, utal az ősi, nomád mongol kultúrára, valamint a muszlim, türk hagyományrendszerre, másfelől komoly szálak kapcsolják a lengyel irodalmi tradíciókhoz is. A tatárok költészetének – bevallottan – egyik fő törekvése az, hogy hídszerpet töltsön be a Kelet és Nyugat kultúrája között.⁵ Fontos azonban kiemelni, hogy a tatárok költészete, főleg, ha tekintetbe vesszük Chazbijewicz és Czachorowski szövegeinek mintaadó szerepét, a lengyel és európai irodalmi tradíciók talaján kezdett el fejlődni, majd fokozatosan integrálta a közel-keleti, muszlim és tatár kultúra motívumait és tematikáját – így a felsorolt elemek szintézisének tekinthető.

A lengyelországi tatárok – s így a két kiemelkedő költő – verseiben gyakori téma, motívum az ősök emlékének őrzése. E művekben hangsúlyosan jelen vannak a tatár történelem nagyjai – Dzsingisz kántól kezdve a lengyel királyok szolgálatában harcoló tisztekig, akik személyükben – metaforikusan – a tatárok összetett identitására utalnak. Míg Dzsingisz kán és az Arany Horda uralkodói mint ősök, mint az eredetközösség szimbólumai jelennek meg a szövegekben, addig a lengyel–tatár ulánusok és hadfiak az egybeforrt lengyel és tatár identitást testesítik meg.

Valamennyi alkotó meghatározó törekvése, hogy a tradíciók megjelenítésével és a tatár identitás elemeinek állandó felidézésével szövegeik által is hozzájáruljanak a tatárság fennmaradásához. E törekvés nyomán kialakult egy rendkívül komplex, ugyanakkor

állandó motívumrendszer, amely magában foglalja a származásról szóló, már a XX. vagy akár a XXI. században költött műregéket, az ősidők idillisztikus ábrázolását, a sztyeppéről és a katonamúltról szóló fantáziajátékokat. Gyakran találkozhatunk még a tipikus lengyel–tatár fegyverzet vagy katonaeletmód motívumaival is e költeményekben. Ilyenek például a szablya, a kopja, a dárda, a nyíl, az íj és a lófarkas zászló.

Főleg Musa Czachorowskira jellemző, hogy gyakran állítja szembe az álmokat a valósággal. Az álmok az ősidőkbe való visszatekintést jelentik meg, a visszatérést a tatárok eredetéhez, míg a valóság mindig kétségekkel teli, szürke, és eluralkodik benne az idegenség érzése vagy a jövő miatt érzett aggodalom.

Chazbijewicz több versében is alaposan „dokumentált” látomásokban zárandokol el ősei földjére, és mutatja meg az olvasónak a tatár történelem és identitás alapköveit, versről versre felfedezve a tatárok különleges világnak összetettségét.

A versformákat tekintve: a tatárok költészetében domináns szerepet játszanak a szabadverses formák, viszont Selim Chazbijewicz előszeretettel használ olyan keleti versformákat is, mint a rubai vagy a gazel. Az 1955-ben született költő magát és munkásságát Kelet és Nyugat közé helyezi. Nagy hatást gyakorolt rá a szúfi misztika, Közép-Ázsia kultúrája és történelme, ugyanakkor ezek a hatások teljes összhangban megférnek költészetében Heidegger vagy Jung filozófiájával, a nyugati romantika esztétikájával és a Młoda Polska (Fiatal Lengyelország) modernista irodalmi törekvéseivel. Költői példaképei Omar Hajjám és Dzsálál ad-Dín Rúmi perzsa költők, de ugyanúgy Józef Czechowicz és Tadeusz Miciński lengyel lírikusok is. Chazbijewicz bevallott célja a két kultúrkör szintézisének megvalósítása saját költészetében. Identitásához teljes természetességgel közelít, költészetében főleg annak eredetét és összetevőit kutatja, mind újabb és újabb metaforákkal gazdagítva saját költői eszköztárát, ahogy filozofikus önvizsgálatát végzi.⁶

Az 1953-as születésű Czachorowski a modern személység vívódásait jeleníti meg erősen önreflexív műveiben. Verseiben végigkövethetjük egy identitását kereső ember útját önmagához. Ellentétben Chazbije-

4 MUCA, Klaudia: *Pamięć i język. Poezja tatarska w Polsce*, Fragile, 2014/3–4., 25–26.

5 CZERWINSKI, Grzegorz: *Panorama de la littérature polono-tatare aux XX et XXI siècles*, Slavica Bruxellensia, 2011/7., 9.

6 CZERWINSKI, Grzegorz: *Miejsca-archetypypoezji polsko-tatarskiej (przykład Selima Chazbijewicza i Musy Czachorowskiego)*, Rocznik Komparatystyczny, 2012/3., 5–7.

wicz-csel, saját önazonosságával hosszú belső küzdelmek árán szembesül, ami összefügg azzal, hogy aszimilált tatár családból származik. Fiatalkori költészetében az idegenség érzésének leírása, a helykeresés dominál. Különleges nyelvi szerkezeteket, hasonlatokat használ, amelyekkel mintha a többségi társadalommal közösen használt nyelv ellenére hiányzó kulturális kódot próbálná megragadni.

Az ő költészete nem olyan értelemben filozofikus, mint Chazbijewiczé, nem akar átfogó kulturális szintezist megvalósítani. Útkeresésével mégis valamifajta egységet ér el: modern nyugati ember létére egyszerűsített a kelet muszlim hívője is, aki az Abszolútumhoz vezető utat keresi. Az utóbbi években megjelent

munkái már arról tanúskodnak, hogy teljes biztonsággal alkalmazza a lengyelországi tatárok irodalmára jellemző eszköztárat, amelynek ő maga is alakítójává vált.

Mindkettőjük költészete meglehetősen változatos és szerteágazó. Írnak azonos sémákat követő, alkalmi költeményeket, de olyan, nagyobb igényű verseket is, amelyeket egyértelmű elismeréssel fogad a lengyel kritika. Mindenképpen elmondható, hogy e két költő szerepe és hatása a tatár közösség kulturális életében döntő jelentőségű. Műveikkel – amellett, hogy a lengyel–tatár kultúra és identitás szintézisét hozzák létre – hosszú időre biztosít(hat)ják e kicsiny etnikum megmaradását is.

Vigh Tamás–Markolt György: I. Tóth Zoltán történész, Budapest, 2006